The State Studies Quarterly (2026), 12(46), 153-184
doi: 10.22054/tssq.2026.90690.1770

From Good Governance to Evolutionary Governance: Rethinking the Theoretical Application of Governance Approaches

Majid Vahid[1] Soosan Nourbakhsh[2]

[1] Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran
[2] PhD Student, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran
Corresponding author: Soosan Nourbakhsh; Email: s.nourbakhsh@ut.ac.ir

(Received: 26/06/2024 - Accepted: 12/11/2024)

Extended Abstract

Introduction

Over the past half century, governance has become a central yet highly contested concept in the study of political, economic, and social orders (Levi-Faur, 2012). The increasing complexity of public problems, the proliferation of actors involved in decision-making, and the limitations of state-centered models have generated a growing demand for analytical frameworks capable of capturing the dynamic nature of governance processes (Jessop, 1997).

Building on the Food and Agriculture Organization's (FAO) distinction between "normative approaches", most notably the good governance theory, and "political-economy approaches" that emphasize power relations and non-state actors, this paper argues that these approaches remain insufficient to explain the historical dynamics, interpretive meanings, and evolving configurations of governance (Bojic et al., 2022).

This paper contends that the FAO's categorization can be further enriched by incorporating a third approach, referred to as the "interpretive approach."

How to Cite: Vahid, M., & Nourbakhsh, S. (2026). From Good Governance to Evolutionary Governance: Rethinking the Theoretical Application of Governance Approaches. *State Studies*, 12(46), 153-184. https://doi.org/10.22054/tssq.2026.90690.1770

State Studies Journal © 2015 by Allameh Tabataba'i University is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

Accordingly, introducing and reviewing the theory of Evolutionary Governance, developed within the interpretive approach, constitutes the central focus of this paper.

The present study aims to extend this analytical landscape by introducing an interpretive approach and examining the theory of Evolutionary Governance as a complementary framework for understanding governance change. Specifically, it aims to identify the main approaches within the governance literature, to articulate the theoretical and practical limitations of normative and political-economy approaches, and to demonstrate how alternative governance frameworks can offer a more comprehensive and context-sensitive understanding of governance trajectories.

Methodology

This study adopts a descriptive–analytical approach based on a critical review of the governance literature. The analysis proceeds through the identification, classification, and comparative examination of major theoretical approaches, focusing on their underlying assumptions, explanatory frameworks, and conceptual and practical limitations. Building on this comparative analysis, the study introduces evolutionary governance theory as a complementary interpretive perspective for understanding governance as a dynamic, nonlinear, and historically situated process shaped by the interactions among institutions, actors, discourses, and meanings.

Findings and Discussion

This review identifies and evaluates three principal strands in the governance literature: the normative (good-governance) approach, the political-economy approach, and the interpretive strand exemplified by Evolutionary Governance.

The normative approach emerged in the wake of structural-adjustment failures and persistent corruption in many developing countries, with the World Bank providing an early, influential definition of governance as the manner in which power is exercised to manage a country's economic and social resources for development. The World Bank's subsequent formulation specified three dimensions—political regime, the processes through which authority is exercised, and state capacity to design and implement policy—and translated these into a five-fold good-governance agenda (public sector management, accountability, rule of law, transparency, and access to information) (World Bank, 1992, 1994). Proponents argued that establishing these institutional arrangements would generate a self-reinforcing cycle of economic and political development.

The global diffusion of the agenda by multilateral organizations broadened its reach but also exposed blind spots: an overemphasis on state-centered reforms, inadequate attention to equity and inclusion, and unrealistic expectations regarding implementation in contexts characterized

by poverty, weak legitimacy, and political instability. Empirically, the optimistic assumption that good governance reforms would automatically yield development outcomes proved problematic, as implementation gaps and contextual mismatches substantially limited their effectiveness.

In response, the political-economy perspective foregrounded power, interests, and the distributional mechanisms that shape governance outcomes. Scholars emphasized "good enough" or contextually feasible reforms (Grindle, 2004, 2007), while the theorists of limited-access orders and political settlements demonstrated how elite bargains, rent distribution, and interactive orders condition institutional trajectories (Khan, 2013, 2018; North et al., 2007). Concepts such as political topographies and center–periphery bargaining have shown that understanding a country's governance structures depends on grasping the bidirectional interactions between elites and society; absent such alignment, reform prescriptions often remain rhetorical or counterproductive (Boone, 2003).

The interpretive approach, particularly Evolutionary Governance Theory (EGT), provides a complementary, context-sensitive analytical lens. EGT offers an interpretive and dynamic framework for addressing the complexity of governance by conceptualizing governance as a co-evolving system of actors, institutions, and discourses. Drawing on social systems theory, post-structuralism, and institutional and development economics, EGT emphasizes that governance trajectories are shaped through interactions among actors, formal and informal institutions, historical path dependencies, and discursive practices (Beunen et al., 2015; van Assche et al., 2014).

Key concepts within this framework include actor–institution configurations, power–knowledge configurations, and processes of dependency and path creation, all of which shape trajectories of governance transformation. Governance is thus understood as a discursive process involving subjects (actors) and objects (socially constructed concepts), in which narratives, metaphors, and open concepts continuously redefine the scope of action and influence policy outcomes (Van Assche et al., 2011a, 2014).

Conclusion

Over recent decades, governance has become a central concern in political science, prompting a plurality of theoretical responses. Normative approaches—most notably the good governance agenda—have promoted broad and often universal institutional prescriptions, whereas alternative perspectives emphasize that governance outcomes are contingent upon context-specific configurations of power, elite bargains, and differential access to resources. While political-economy approaches have advanced a more context-sensitive understanding of governance, the persistent inability of many governance reforms to address emergent and complex problems underscores the need for an interpretive turn.

EGT responds to this need by offering a holistic and dynamic perspective in which governance is conceptualized as a co-evolving system of actors, institutions, discourses, narratives, and power relations. EGT highlights the significance of historical pathways, non-linear change, and the mutual reconfiguration of material conditions and meaning-making processes. Accordingly, governance transformation cannot be reduced to isolated changes in actor strategies or institutional arrangements; rather, it requires the co-evolution of actors, institutions, discourses, and power configurations over time.

By embedding discursive processes within institutional and historical contexts, EGT provides a more comprehensive analytical framework for understanding long-term and intertwined governance change and for informing more realistic, adaptive, and context-sensitive policy responses.

Keywords: Political Economy, Evolutionary Governance, Good Governance, Actor–Institution, Discourse.

فصلنامهٔ دولت‌پژوهی
سال دوازدهم، شمارهٔ ۴۶، تابستان ۱۴۰۵، ص ۱۵۳-۱۸۴
DOI: 10.22054/tssq.2026.90690.1770

از حکمرانی خوب تا حکمرانی تطوری: بازاندیشی در کاربست نظری رویکردهای حکمرانی

مجید وحید[۱] و سوسن نوربخش[۲]

[۱] دانشیار علوم سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران
[۲] دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران
نویسنده مسئول: سوسن نوربخش؛ Email: S.nourbakhsh@ut.ac.ir
(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۶- تاریخ تصویب: ۱۴۰۳/۰۸/۲۲)

چکیده

در نیم سده اخیر، رویکرد غالب در مطالعات حکمرانی، «رویکرد هنجاری» و به طور مشخص نظریه حکمرانی خوب بوده است. محدودیت‌هایی چون ساده‌سازی واقعیت‌های درهم‌تنیده، خوش‌بینی و جهت‌گیری غیرتاریخی حکمرانی خوب، زمینه‌ی طرح رویکرد بدیلی را ذیل عنوان «رویکرد اقتصادسیاسی» در مطالعات حکمرانی گشود که بر نقش شبکه‌های قدرت، منافع نیروهای سیاسی و اجتماعی و نوع آرایش سیاسی مستقر در یک جامعه و تاثیر آن بر موفقیت یا عدم کامیابی برنامه‌های اصلاحی و توسعه‌ای تاکید دارد. این نوشته با ارائه گزارشی از وجوه تمایز رویکردهای مزبور، بر آن است نشان دهد که با وجود دستاوردها، این دو رویکرد در تبیین پویایی‌های تاریخی، گفتمانی و معنایی نظام‌های حکمرانی با محدودیت مواجهند. این محدودیت‌ها ضرورت طرح رویکردهای دیگری را در مطالعات حکمرانی ایجاد کرده است. بر این بنیان، در کار حاضر پاسخ به سه سوال دنبال می‌شود: ۱) رویکردهای قابل شناسایی در ادبیات حکمرانی چیست؟ ۲) محدودیت‌های نظری و عملی رویکردهای هنجاری و اقتصادسیاسی را چگونه می‌توان صورت‌بندی کرد؟ ۳) چه ویژگی‌های مفهومی و تحلیلی، نظریات بدیل حکمرانی را به چشم‌اندازی نو و مکمل برای درک درهم‌تنیدگی‌ها

استناد به این مقاله: وحید، مجید و نوربخش، سوسن. (۱۴۰۵). از حکمرانی خوب تا حکمرانی تطوری: بازاندیشی در کاربست نظری رویکردهای حکمرانی، *فصلنامهٔ دولت‌پژوهی*، *۱۲(۴۶)*، ۱۵۳-۱۸۴. DOI: https://doi.org/10.22054/tssq.2026.90690.1770

State Studies Journal © 2015 by Allameh Tabataba'i University is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

و مسیرهای تحول حکمرانی تبدیل می‌کند؟ این مقاله با خوانشی انتقادی، افزودن «رویکردتفسیری» و به طور مشخص نظریه حکمرانی تطوری را برای درک جامع‌تر تحول و عملکرد حکمرانی به پیشنهاد می‌گذارد. نظریه‌ای که حکمرانی را فرایندی پویا، غیرخطی و معناساز در بستر تعامل نهادها، کنش‌گران، گفتمان‌ها، روایت‌ها و تجربیات تاریخی جوامع می‌بیند و افق‌های تازه‌ای را برای تبیین و تحول الگوهای حکمرانی می‌گشاید.

کلیدواژه‌ها: اقتصادسیاسی، حکمرانی تطوری، حکمرانی خوب، کنش‌گر- نهاد، گفتمان.

مقدمه

مفهوم «حکمرانی» در نیم‌قرن اخیر به یکی از پرکاربردترین و در عین حال مناقشه‌برانگیزترین مفاهیم در مطالعه نظم‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بدل شده است (Levi-Faur, 2012:2). درهم‌تنیدگی روزافزون مسائل عمومی، ظهور کنش‌گران متنوع در عرصه تصمیم‌گیری و ناکارآمدی الگوهای کلاسیک دولت‌محور در مواجهه با بازار و کنش‌گران غیردولتی سبب شده که بسیاری از دستورکارهای نظری و عملی به جستجوی چارچوب‌های نوین برای فهم و هدایت فرآیندهای حکمرانی بپردازند (Jessop, 1997:98).

در این مسیر، رویکردهای مختلفی برای تبیین چیستی و چگونگی حکمرانی شکل گرفته که هر یک بر جنبه‌ای خاص از این پدیده تأکید دارند. فائو در گزارش خود با عنوان «تمرکز بر حکمرانی برای پشتیبانی مؤثرتر سیاستی و فنی» کوشید تا فراتر از رویکردهای پیشین، چارچوبی جامع‌تر برای فهم حکمرانی و موانع آن ارائه دهد (Bojic et al., 2022). این گزارش در ادبیات حکمرانی و توسعه، دو رویکرد کلان را از یکدیگر متمایز می‌سازد که در تعامل و گاه در تنش با هم قرار دارند. نخست، رویکرد هنجاری[1] که بیش از همه در قالب نظریه‌ی «حکمرانی خوب»[2] از سوی نهادهای بین‌المللی همچون بانک جهانی و برنامه توسعه ملل‌متحد صورت‌بندی و ترویج شد. دوم، رویکرد اقتصادسیاسی[3] که شکاف میان هنجارهای مطلوب و واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی را برجسته ساخت و نقش کنش‌گران غیردولتی و شبکه‌های قدرت در شکل‌دهی به نتایج حکمرانی را مورد تحلیل قرار داد (Bojic et al., 2022:7). اگرچه این دو رویکرد چارچوبی سودمند برای سامان‌دهی به ادبیات حکمرانی فراهم کرده‌اند، اما به تنهایی قادر به توضیح همه درهم‌تنیدگی‌ها، پویایی‌های تاریخی و معانی تفسیری حکمرانی نیستند. نویسندگان گزارش معتقدند که دسته‌بندی فوق را می‌توان با افزودن یک رویکرد سوم تحت عنوان رویکرد تفسیری[4] غنای بیشتری بخشید.

معرفی و مروری بر نظریه «حکمرانی تطوری»[5] به عنوان یکی از نظریات شکل گرفته بر

---

1 Normative
2 Good governance
3 Political economy
4 Interpretive
5 Evolutionary governance

بستر رویکرد تفسیری، در کانون توجه نوشته حاضر قرار دارد. این نظریه، حکمرانی را نـه صـرفاً مجموعه‌ای از هنجارها یا محصول نیروهای اقتصادسیاسی، بلکه فرایندی پویـا، سرشـته بـا تولیـد روایت‌ها و معانی می‌بیند که در بسـتر زمـان و از رهگـذر تعامـل نهادهـا، گفتمان‌هـا و تجربیـات کنش‌گران شکل می‌گیرد (Van Assche et al., 2013; 2015). در این تعبیر حکمرانی تطوری با تمرکز بر نحوه‌ی تحول و تـداوم مسـائل حکمرانـی در بسـتر زمـان، ظرفیتـی قابل‌توجـه بـرای گشودن افق‌های جدید در تحلیل سـاختارها و رویـه‌های حکمرانـی و همچنـین ارتقـای کیفیـت سیاست‌گذاری دارد.

بر این اساس مقاله حاضر به دنبال پاسخ به سـه پرسـش مهـم اسـت: ۱) رویکردهـای قابـل شناسایی در ادبیات حکمرانی چیست؟ ۲) محدودیت‌های نظری و عملی رویکردهـای هنجـاری و اقتصادسیاسی را چگونه می‌تـوان صـورتبندی کـرد؟ ۳) چـه ویژگی‌هـای مفهـومی و تحلیلـی، نظریات بدیل حکمرانی را به چشم‌اندازی نو و مکمل بـرای درک درهم‌تنیـدگی‌ها و مسـیرهای تحول حکمرانی تبدیل می‌کند؟ این نوشته با بهره‌گیری از رویکردی توصیفی-تحلیلـی و مـرور انتقادی ادبیات، ضمن طبقه‌بندی رویکردهای اصلی در ادبیات حکمرانی، محدودیت‌های نظری و عملی آن‌ها را بررسی می‌کند. نیز، مقاله تلاش می‌کند مفهوم نوظهور حکمرانی تطـوری را بـه عنوان یـک رویکـرد تحلیلـی زمینه‌منـد و مسـئله‌محور بـرای تقویـت پژوهش‌هـای حکمرانـی و سیاست‌گذاری معرفی نماید.

پیش از ورود به متن بحث بر اساس سخنان بالا، باید افـزود کـه ادبیـات منـدرج در پـایین هرچند به تصریح دلالت بر بحثی نظری و مفهومی دارد، اما، به تلویح دعوتی است بـه نگریسـتن به وضع اداره کشور در حوزه‌های گوناگون سیاستگذاری و اقدام عمومی. به زعـم نویسـندگان، واقع امر در ایران، در بهترین حالت، از دست حکومت (Governement) می‌تواند شمرده شـود. شیوه‌ای از تمشیت امور که در آن دولت و نهادهای گوناگون آن فعالند و ماهیت‌های غیردولتـی کم و بیش موظف به فرمانبری هستند. حکمرانی (Governance)، اما، منطق دیگری دارد و آن، به تلخیص، این است که در جهان کنونی دولت نیست مگر کـنش‌گـری در میـان سـایر کـنش-گران؛ گاهی شاید مهم‌ترین‌شان، اما زمانی شاید با وزنی هم‌سـنگ آن‌هـا و حتـی کـم‌تـر از آن. حکمرانی مستلزم مناسبات افقی میان اطراف درگیر سیاست‌هاست؛ بنیاد آن بر مذاکره، مصـالحه و یافتن راه‌حل‌های مرضی‌الاطراف است. سطوح حکمرانی، گاهی محلـی اسـت، زمـانی ملـی و

در بسیاری اوقات فراملی و بین‌المللی (Hassenteufel, 2024). موضوع حکمرانی، سطح مطلوب آن یا احیانا ضرورت تداخل سطوح را معین می‌سازد. مطلوب، اما، در این میان یک امر است: توسعه کشور و رفاه شهروندان. باری باید به خاطر داشت، چنانچه این دو مفهوم خلط شوند، چنانکه به نظر می‌رسد هم بر زبان‌ها و هم در تاسیس شماری نهادهای جدید در درون حکومت چنین شده است، کار اداره امور نه سهل‌تر که دشوارتر خواهد شد.

تحول مفهومی و نظری حکمرانی

واژه «حکمرانی» برگرفته از ریشه یونانی kubernan به معنای «هدایت کشتی» است (Fukuyama, 2016:90). هرچند کاربرد آکادمیک این واژه به حدود نیم‌قرن اخیر بازمی‌گردد، اما از حیث مفهومی می‌توان آن را به قدمت تاریخ زندگی جمعی بشر دانست (Weiss, 2000:795). دو مفهوم «حکمرانی و حکومت»[1] اگرچه از نظر لغوی شباهت دارند، اما از نظر مفهومی واجد تفاوت‌های بنیادینی هستند. حکومت به اقتدار سیاسی دولت برای اعمال قدرت سلسله‌مراتبی و یک‌سویه دلالت دارد، حال آن که حکمرانی بر تعامل و همکاری میان دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی استوار است. در این چارچوب، اقتدار الزاماً از دولت برنمی‌خیزد بلکه می‌تواند از شبکه‌های تعاملی و ترتیبات مشارکتی ناشی شود و جریان قدرت چندسویه و تعاملی و نه صرفاً از بالا به پایین تلقی گردد (Keping, 2018: 3-4).

توجه به این مفهوم را می‌توان از یک‌سو به نارضایتی‌های گسترده از مدل‌های دولت‌محور توسعه اقتصادی و اجتماعی در دهه‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ در بلوک سوسیالیستی و از سوی دیگر به موج فزاینده انتقادها نسبت به ناتوانی نظریه‌های واقع‌گرایانه و لیبرال–نهادی در توضیح پویایی‌های جهانی‌شدن در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ نسبت داد (Weiss, 2000:796). به تبع تجربه شکست‌های مکرر دولت و بازار در تخصیص منابع نیز از اواخر دهه‌ی ۱۹۸۰ و به ویژه در اوایل دهه‌ی ۱۹۹۰، تلاش جهت ارائه راهکاری برای عبور از این دوگانه، زمینه‌ساز شکل‌گیری رویکردهای متنوع در ادبیات حکمرانی شد که هر یک به پرسش‌هایی درباره کیفیت حکمرانی و مکانیسم‌های مؤثر بر اثربخشی یا ناکامی آن پاسخ می‌دهند (Jessop,

1 Governance and government

.(1999: 11-12

در دهه‌های گذشته، نظریات متعددی با رویکردهای مختلف درخصوص حکمرانی ارائه شده است. فائو در گزارش سال ۲۰۲۲ خود دو رویکرد اصلی در ادبیات حکمرانی و توسعه را که در تعامل با یکدیگر عمل می‌کنند، از یکدیگر متمایز نموده است. در ادامه، این دو رویکرد مورد بحث قرار خواهند گرفت.

رویکرد هنجاری، ظهور و افول مفهوم حکمرانی خوب

به دنبال شکست سیاست‌های تعدیل ساختاری و استمرار فساد و رانت‌جویی در کشورهای در حال توسعه، حکمرانی به مفهومی فراگیر در ادبیات توسعه بدل شد. در ابتدای دهه ۱۹۹۰، بانک جهانی به عنوان نهاد اصلی مروج این مفهوم، حکمرانی را «شیوه‌ای که قدرت[1] برای مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی یک کشور به منظور پیشبرد توسعه اعمال می‌شود» تعریف کرد (World Bank, 1992:1). بانک جهانی در گزارش خود در ۱۹۹۴ ضمن تاکید بر تعریف پیشین، صورت‌بندی دقیق‌تری ارائه داد و سه جنبه متمایز از حکمرانی را برشمرد: ۱) شکل رژیم سیاسی، ۲) فرآیندی که از طریق آن اقتدار[2] در مدیریت منابع اقتصادی و اجتماعی کشور به‌کار گرفته می‌شود، و ۳) ظرفیت دولت‌ها برای طراحی، تدوین و اجرای سیاست‌ها و انجام وظایف (World Bank, 1994:xiv). اگرچه این نهاد اهمیت ابعاد سیاسی حکمرانی و شکل رژیم را به رسمیت شناخت اما آن را خارج از حیطه ماموریت خود اعلام کرد (World Bank, 1994:xiv). بر این مبنا، بانک جهانی با تعیین حدود وظایف خود، حکمرانی را در معنای ظرفیت اجرایی و مدیریتی دولت‌ها برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی به کار برد و از این طریق زمینه را برای طرح مفهوم «حکمرانی خوب» فراهم کرد.

رویکرد هنجاری با اثرپذیری از اقتصاد نهادی کلاسیک و جدید، حکمرانی خوب را به عنوان ابزاری برای تسهیل اصلاحات نهادی، اقدامات تکنوکراتیک، مدیریت بازارها و بهبود قابلیت‌های حکمرانی در چارچوب توسعه مبتنی بر بازار تعریف کرد (Bojic et al., 2022:7; Kaufmann et al., 1999). بر این مبنا، بانک جهانی (1994,1992) پنج بُعد مشتمل بر مدیریت

1 Power
2 Authority

بخش‌عمومی، پاسخگویی سازمانی، حاکمیت قانون، شفافیت در تصمیم‌گیری و دسترسی به اطلاعات را به عنوان اساس دستورکار حکمرانی خوب در کشورهای درحال توسعه تجویز کرد. این دستورکار بر این پیش‌فرض خوشبینانه استوار بود که حکمرانی خوب با ایجاد مجموعه‌ای از ترتیبات نهادی مشخص همچون حقوق مالکیت تعریف شده، حاکمیت قانون، بازارهای رقابتی، شفافیت و پاسخگویی مدیریت عمومی و نیز انحصار موثر دولت در استفاده از خشونت، امکان رسیدن به یک رشد اقتصادی پایدار و صلح‌آمیز را فراهم می‌کند. در باور طرفداران این نگاه، توسعه اقتصادی تنها زمانی امکان‌پذیر است که بازیگران خصوصی بتوانند آزادانه سازماندهی کرده و قرارداد ببندند، مالکیت در برابر تعدی دولتی یا خصوصی مصون باشد، و قواعد سیاسی نیز از ثبات کافی برای تعهدات بلندمدت برخوردار باشند. فرض اساسی مروجان این ایده آن بود که حکمرانی خوب می‌تواند چرخه‌ای خودپایدار از توسعه اقتصادی و سیاسی (نهادی) ایجاد کند (Bojic et al., 2022:13).

ایده حکمرانی خوب به‌سرعت فراتر از بانک جهانی رفت و از سوی سایر نهادهای بین‌المللی همچون برنامه توسعه ملل متحد، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، اتحادیه اروپا و فائو نیز پذیرفته شد. این نهادها ضمن کمک به گسترش جهانی این ایده، بر این نکته تأکید کردند که تعریف بانک جهانی از حکمرانی خوب بیش از حد دولت‌محور است و غفلت از مؤلفه‌هایی چون برابری، مشارکت و شمولیت، ظرفیت دولت‌ها برای ایجاد تعادل میان منافع خصوصی و عمومی، و پاسداری از اصول دموکراتیک را تضعیف می‌کند (Venice Commission, 2011; Frey, 2008; Boutros-Ghali, 1994).

از این رو بسط جهانی حکمرانی خوب موجب ظهور طیف وسیعی از کنش‌گران طرفدار دموکراسی و حقوق بشر در کشورهای در حال توسعه، حمایت نهادها و اهداکنندگان مالی بین‌المللی و گسترش پژوهش‌هایی شد که بر پیوند میان ترتیبات نهادی خاص تأکید داشتند (Grindle, 2004; Khagram et al., 2000). حاصل این روند، تدوین فهرستی بلند از «آنچه باید انجام شود» برای تحقق حکمرانی خوب بود که بنا بر گزارش‌های توسعه جهانی تا سال ۲۰۰۳ به ۱۱۶ مورد رسید. این دستورکار گسترده، انتظارات سنگینی را بر دوش کشورهای در حال توسعه گذاشت؛ انتظاراتی که اجرای آن بسته به میزان فقر، بی‌نظمی، بی‌ثباتی سیاسی و ضعف مشروعیت دشوارتر می‌شد (Grindle, 2004: 527-528).

از اواخر دهه ۲۰۰۰ محدودیت‌های اجرای حکمرانی خوب در کشورهای در حال توسعه به‌تدریج آشکار گردید. این محدودیت‌ها دست‌کم در دو بُعد برجسته بود:

۱) فرض خوش‌بینانه مبنی بر اینکه اجرای اصول حکمرانی خوب به‌طور خودکار به رشد و توسعه اقتصادی منجر می‌شود، مورد تردید قرار گرفت. تجربه موفق برخی کشورهای شرق آسیا نشان داد که بدون پایبندی به فهرست بلند اصول حکمرانی خوب نیز می‌توان به دستاوردهای چشمگیر توسعه دست یافت؛ در حالی که اجرای این الگو در بسیاری از کشورهای آفریقایی ناکام ماند. این مسئله نشان داد که نسخه‌های هنجاری حکمرانی، در عمل قادر به تحقق اهداف توسعه نیستند (Bojic et al., 2022:15).

۲) در عرصه عمل، اجرای دستورکار حکمرانی خوب با ناکارآمدی‌هایی مواجه شد. این دستورکار، اتخاذ مجموعه‌ای از اصول را عمدتاً توسط سازمان‌های عمومی توصیه می‌کرد و پیش‌بینی می‌شد که در نتیجه آن، عملکرد دولت و رفتار سازمانی بهبود یابد. با این حال، تجربه نشان داد که شکاف میان قوانین رسمی و اجرای واقعی آن‌ها - آنچه به «شکاف اجرا»[1]معروف است- مانع مهمی در موفقیت اصلاحات حکمرانی در کشورهای در حال‌توسعه است (World Bank, 2017:102). نمونه بارز این محدودیت‌ها، تدوین و اجرای «راهنمای ملی برای حکمرانی»[2]در اندونزی بود. دولت اندونزی پس از سقوط رژیم سوهارتو در اواخر دهه ۱۹۹۰ و در واکنش به بحران‌های مالی آسیا، فساد و خویشاوندسالاری[3]تلاش کرد با اتخاذ اصول حکمرانی خوب اصلاحاتی در سطح حکومت‌های منطقه‌ای خود انجام دهد. با وجود بازنگری برنامه در سال‌های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۶، اجرای این اصلاحات در سطح منطقه‌ای با موانعی مانند شکاف نسلی بین بوروکرات‌ها و فرهنگ سازمانی نهادینه شده از رژیم پیشین مواجه شد (Mardiasmo & Barnes, 2009:13-14). این شواهد نشان می‌دهد که حتی با وجود چارچوب قانونی مناسب، اصلاحات حکمرانی به دلیل عدم همگامی عرصه عمل با تغییرات رسمی، نتایج مورد انتظار را به همراه نداشته است.

بنابراین، این محدودیت‌ها زمینه را برای طرح انتقاداتی از رویکرد هنجاری و ضرورت

---

1 Implementation gap
2 National Code for Governance
3 Nepotism

توجه به روابط قدرت، منافع و آرایش سیاسی در فرآیندهای حکمرانی فراهم کرد.

رویکرد اقتصادسیاسی، پُر نمودن شکاف قدرت

ناکامی دستور کار حکمرانی خوب در کشورهای در حال توسعه، توجه پژوهشگران را به نقش روابط قدرت و پویایی‌های سیاسی در شکل‌دهی به مختصات حکمرانی برانگیخت. این دیدگاه که با عنوان «رویکرد اقتصادسیاسی به حکمرانی» شناخته می‌شود، بر این نکته تاکید دارد که «نه سیاست و نه قدرت را نمی‌توان صرفاً با اصلاحات حکمرانی خوب اصلاح کرد» (Sundaram & Chowdhury, 2012: 2-3). در این راستا، گرینل (2004; 2007) با طرح مفهوم «حکمرانی به اندازه کافی خوب»[1] ضمن نقد «دستورکارهای بلندپروازانه و پایان‌ناپذیر حکمرانی خوب»، بر این نکته تاکید کرد که اصلاحات باید بر شرایط حداقلی و ضروری برای توسعه سیاسی و اقتصادی متمرکز باشد، به اولویت‌بندی و قابلیت تحقق در بافت تاریخی و سیاسی هر کشور توجه کند و میان اهداف متعدد و گاه متعارض دست به انتخاب بزند (Grindle, 2007; 2004). از این منظر، گرینل نقطه‌ی اتصال مهمی میان رویکرد هنجاریِ حکمرانی خوب و رویکرد اقتصادسیاسی محسوب می‌شود؛ زیرا نشان داد که تحقق توسعه تنها با در نظر گرفتن محدودیت‌های واقعی قدرت، ظرفیت دولت و واقعیت‌های زمینه‌ای امکان‌پذیر است.

در ادامه برخی از اقتصاددانان سیاسی با استناد به تجربه‌های تاریخی کشورهایی همچون کره‌جنوبی، تایوان، تایلند، هند و بنگلادش تاکید کردند که حکمرانی خوب شرط لازم توسعه نیست، بلکه می‌تواند به عنوان محصول توسعه اقتصادی تلقی شود؛ چراکه برخی از کشورها با توسعه اقتصادی توانسته‌اند کیفیت حکمرانی خود را بهبود بخشند (Khan,2010; Chang,2007; Goldsmith,2005). در نگاه آن‌ها، تحمیل الزامات گسترده حکمرانی خوب از سوی نهادهای بین‌المللی بر کشورهای در حال توسعه و انتظار تقلید از مسیر کشورهای توسعه‌یافته، نادرست و غیرواقع‌بینانه تلقی می‌گردد (Sundaram & Chowdhury, 2012:5; Andrews,2008). بدین ترتیب رویکرد اقتصادسیاسی با نقد پیش‌فرض‌های خوشبینانه و غیرتاریخی حکمرانی خوب، بر این نکته تاکید دارد که مسیر توسعه هر کشور با چالش‌ها و

1 Good enough governance

بسترهای خاص خود شکل می‌گیرد. همچنین، توسعه نه محصول شکل و عملکرد نهادها بلکه نتیجه نحوه توزیع و سازماندهی قدرت اجتماعی و سیاسی در بستر نهادها و سازمان‌های هر کشور است (Khan, 2018: 636).

از نظر بوجیچ و همکاران، در این رویکرد سه مفهوم برای درک ساختارهای حکمرانی و در نتیجه مسیر توسعه یک کشور مفید شناخته شده است (Bojic et al., 2022:18). این سه مفهوم عبارتند از:

۱) **نظم‌های دسترسی محدود**[1]: «نظم‌های دسترسی محدود» مفهومی است که نورث و همکارانش برای توضیح مسیر توسعه در کشورهای در حال توسعه مطرح کردند. در این نظم‌ها، دسترسی به منابع سیاسی و اقتصادی به عمد از سوی نخبگان کنترل شده تا دو هدف محقق شود: ایجاد ائتلافی غالب میان گروه‌های رقیبِ بالقوه خشونت‌ورز و توزیع رانت‌های اقتصادی به‌عنوان انگیزه همکاری (North et al., 2007: 6-16). بدین ترتیب، نظم‌های دسترسی محدود نه تنها ابزاری برای حفظ ثبات اجتماعی‌اند، بلکه می‌توانند به انباشت سرمایه و رشد اقتصادی نیز یاری رسانند. آن‌ها همچنین تأکید دارند که پویایی‌های اجتماعی کشورهای در حال توسعه با جوامع توسعه‌یافته متفاوت است و بنابراین، ابزارهای توسعه برگرفته از تجربیات جهان اول، کارآمدی لازم برای تحقق اهداف توسعه در جهان سوم را ندارند (North et al., 2007: 2). خان نیز نشان می‌دهد که در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، بخش مولد رسمی آن‌قدر کوچک است که توان ایجاد رانت کافی برای توزیع قدرت را ندارد؛ بنابراین رانت‌ها از طریق نهادهای غیررسمی مانند شبکه‌های حامی-پیرو توزیع می‌شوند (Khan, 2010: 5). در چنین شرایطی، هر مکانیسم نهادی به ابزاری برای ایجاد رانت و تثبیت ائتلاف مسلط مبدل می‌شود و چنانچه نهادها نتوانند این رانت را متناسب با میزان قدرت گروه‌های صاحب نفوذ تخصیص دهند، احتمال بروز مناقشه افزایش می‌یابد. از این رو، نهادهایی که به ظاهر ناکارآمد هستند همچنان پابرجا می‌مانند زیرا نقش مهمی در حفظ ثبات و فراهم نمودن شرایط لازم برای رشد پایدار دارند (Bojic et al., 2022:18-19).

۲) **آرایش سیاسی**[2]: در نگاه خان این مفهوم به نظم‌های اجتماعی اشاره دارد که با توزیع

1 Limited access orders
2 Political settlement

قدرت سازمانی مشخص شده و به کمک نهادهای رسمی و غیررسمی خاص، حداقل الزامات پایداری سیاسی و اقتصادی را برای یک جامعه فراهم می‌کنند (Khan, 2018: 671). به عبارت دیگر، آرایش سیاسی نتیجه چانه‌زنی نخبگان برای ایجاد یک ائتلاف پایدار پیرامون تقسیم قدرت و منابع است که منجر به ایجاد یا تغییر شکل ترتیبات نهادی رسمی و غیررسمی می‌شود. این نه یک توافق رسمی و از پیش طراحی‌شده بلکه «نظمی تعاملی»[1] است که از برآیند تعاملات مستمر میان گروه‌های سیاسی و اقتصادی شکل می‌گیرد. از این منظر، موفقیت یا شکست نهادها در هر کشور نه به نحوه طراحی آن‌ها، بلکه به میزان هماهنگی آن‌ها با الگوی موازنه قدرت و ائتلاف میان نخبگان در یک کشور وابسته است (Khan, 2013: 111-113). نظریه آرایش سیاسی، تلاش دارد با ارائه چارچوبی تحلیلی، نتایج توسعه را از طریق درک منسجمی از سیاست، قدرت و شکل‌های نهادی توضیح دهد (Bojic et al., 2022:20). همچنین، این رویکرد عمدتاً بر سطح ملی تمرکز دارد و به مناقشات محلی و تنش‌های مرکز-پیرامون توجه نمی‌کند. در حالی که، رقابت سیاسی در هر کشور در سطوح ملی و فروملی به طور همزمان جریان دارد و تعاملات پیچیده‌ای میان نخبگان محلی و ملی شکل می‌گیرد که شدیداً به زمینه بومی بستگی دارد. در این زمینه، مفهوم «توپوگرافی سیاسی»[2] برای درک بهتر این پویایی‌ها مطرح گردید.

۳) **توپوگرافی‌های سیاسی**: این مفهوم به نوعی نظم اجتماعی پراکنده اما پایدار اشاره دارد که از توازن قدرت میان مرکز و پیرامون بازتولید می‌شود و می‌تواند به‌مثابه «آرایش سیاسی گسترده» عمل کند (Boone, 2003: 3). کاترین بون با به‌کارگیری این مفهوم نشان داد که ناهمگونی نهادی نه‌تنها میان کشورهای آفریقایی، بلکه در درون آن‌ها نیز وجود دارد؛ پدیده‌ای که ریشه در قدرت چانه‌زنی نخبگان محلی در تعامل با نخبگان ملی دارد. او با اتکا به تجربه‌های تاریخی استدلال کرد که مرکز (یا آرایش کلان[3] در تحلیل خان) همواره بر پیرامون مسلط نبوده و سیاستمداران پس از استقلال برای حفظ قدرت ناگزیر به تکیه بر مناطق روستایی بوده‌اند؛ به‌گونه‌ای که کارآمدی مرکز به میزان همسویی راهبردهایش با واقعیت‌های قدرت در

1 Interactive order
2 Political topographies
3 Macro-settlement

پیرامون وابسته بوده است (Boone, 2003: 8). بدین‌ترتیب، بون با تکمیل رویکرد نورث و خان نشان می‌دهد که رابطه مرکز و پیرامون دوسویه است و جریان قدرت نه‌تنها از مرکز به پیرامون، بلکه از پیرامون به مرکز نیز شکل می‌گیرد. از این منظر، آرایش‌های سیاسی صرفاً به چانه‌زنی نخبگان محدود نمی‌شوند، بلکه پیامدهای مهمی برای دسترسی گروه‌های اجتماعی به منابع و قدرت دارند. این آرایش‌ها شامل مذاکرات افقی میان نخبگان و نیز مذاکرات عمودی میان نخبگان و جامعه‌اند، و تعامل این دو سطح برای درک ساختارهای حکمرانی یک کشور حیاتی است (Bojic et al., 2022: 20-21).

رویکرد اقتصادسیاسی، بنابراین، در تقابل با رویکرد هنجاری، سرنوشت جوامع را نه معلول ترتیبات نهادی بلکه نتیجه سازوکار توزیع رانت در میان ائتلاف مسلط، آرایش و موازنه سیاسی نخبگان و میزان دسترسی گروه‌های اجتماعی به منابع و قدرت هر جامعه در نظر می‌گیرد. بر این اساس، بخت موفقیت برنامه‌های توسعه‌ای و اصلاحی تنها با استقرار شکل‌های خاصی از آرایش سیاسی افزایش می‌یابد که در آن منافع نیروها و نخبگان حاضر از رهگذر اجرای این برنامه‌ها و توصیه‌ها تامین شود. بدون چنین آرایشی، به رغم تایید و ستایش زبانی، برنامه‌های اصلاحی و توصیه‌ای بر روی کاغذ باقی خواهد ماند و یا حتی به ضد خود بدل خواهند شد.

آشکار است که هر دو رویکرد پیش‌گفته واجد گام‌هایی رو به جلو برای شناخت پدیده حکمرانی هستند. با این حال پیچیدگی پدیده حکمرانی و وجوه متعدد آن باعث می‌شود که این رویکردها در توضیح پویایی‌های حکمرانی با کاستی‌هایی روبه‌رو باشند. رویکرد هنجاری با تکیه بر معیارهای کلی، از بسترهای تاریخی و تنوع نهادی غفلت می‌کند و رویکرد اقتصادسیاسی با تمرکز بر قدرت، منافع و مولفه‌های عینی، نقش گفتمان‌ها و تغییرات غیرخطی را کم‌تر می‌بینند. همین محدودیت‌ها ضرورت رجوع به رویکردی دیگر تحت عنوان «رویکرد تفسیری» را آشکار می‌سازد. این رویکرد می‌کوشد حکمرانی را در قالب فرایندهای درهم‌تنیده، پویا و وابسته به زمینه توضیح دهد. در این چارچوب، به نظر می‌رسد حکمرانی تطوری و چشم‌انداز نوینی که ارائه می‌دهد، قابلیت بیش‌تری در ارائه تحلیلی منسجم و کل‌نگر[1]

1 Holistic

از تحولات حکمرانی دارد.

رویکرد تفسیری، حکمرانی تطوری به مثابه چشم‌اندازی نو

در دهه‌های اخیر، پژوهشگران در پیش‌بینی روندها و ارائه پاسخ‌های مؤثر به مسائل حکمرانی با دشواری‌های زیادی روبه‌رو شده‌اند؛ به گونه‌ای که بسیاری از سیاست‌ها به دلیل تکیه بر روایت‌های قدیمی یا ناهماهنگی با شرایط جاری به شکست انجامیده‌اند (Van Assche et al., 2013:3). بر این اساس، برخی از اندیشمندان علوم‌سیاسی از ضرورت اتخاذ رویکردی نو به مسائل سیاستی سخن گفته‌اند. آن‌ها ضمن تاکید بر ضرورت بازطراحی مطالعات سیاست‌گذاری، معتقدند که مطالعات سیاست‌گذاری از تمرکز بیش از حد بر ابعاد فنی حکمرانی و در مقابل، غفلت از نقش ارزش‌ها، معانی ذهنی کنش‌گران و روابط قدرت در بازنمایی مسائل رنج می‌برد (Bacchi, 2009). طرح چنین موضوعاتی، زمینه را برای ورود رویکردهای تفسیری به مطالعات سیاست‌گذاری و تحلیل مسائل حکمرانی فراهم نموده است.

رویکرد تفسیری شامل مجموعه‌ای از نظریه‌ها و دیدگاه‌های اجتماعی است که واقعیت را نه امری عینی و مستقل، بلکه برساختی اجتماعی می‌داند که از طریق درک و تفسیر کنش‌گران از رویدادها معنا می‌یابد. در این رویکرد، کنش‌گران پدیده‌های اجتماعی را از طریق زبان، روایت و گفتمان به متن و معنا تبدیل می‌کنند و از رهگذر این فرایند، واقعیت‌های اجتماعی را برساخت می‌کنند (Putnam & Banghart,2017). به نظر می‌رسد ورود رویکرد تفسیری به تحلیل مسائل حکمرانی و امکانی که برای فهم رابطه متقابل میان کنش و معانی ذهنی فراهم می‌کند، ابزاری کارآمدتر از دو رویکرد هنجاری و اقتصادسیاسی جهت تحلیل و پاسخ‌گویی به تحولات غیرمنتظره در عرصه حکمرانی است؛ تحولات غیرمنتظره‌ای که یکی از چالش‌های اساسی دوران معاصر محسوب می‌شود.

در این راستا وان اَش و همکارانش با طرح نظریه حکمرانی تطوری، چارچوبی برای تحلیل تحولات حکمرانی و پاسخ‌های جدید به مسائل حیاتی و فوری سیاست‌گذاری ارائه کرده‌اند (Beunen et al., 2015; Van Assche et al., 2013). نظریه حکمرانی تطوری تلاش دارد در کنار عناصر عینی و مادی حکمرانی، با کاربست برخی از عناصر رویکرد تفسیری در تحلیل مسائل حکمرانی، ابزار کارآمدتری در تحلیل و فهم تحولات حکمرانی ارائه دهد. این

نظریه اگر چه ذیل رویکرد تفسیری دسته‌بندی می‌شود، اما چنین مراد ندارد که همه چیز در آن به معنا و ذهنیت تقلیل داده می‌شود. نظریه حکمرانی تطوری تاکنون در مطالعات متنوعی از حکمرانی ذخیره‌گاه‌های طبیعی در آفریقای جنوبی، مدیریت ریسک سیلاب در هلند تا درک نحوه مواجهه ساکنان مناطق فقیرنشین هند با سیاست‌های دولت مبنی بر ایجاد شهرهای هوشمند و نیز تحلیل نحوه تعامل میان جامعه و دولت در نظام اقتدارگرای چین مورد استفاده قرار گرفته است (Vitale et al.,2025; Parida,2022; Tsai, 2021; De Vries & Aalvanger,2014).

نظریه حکمرانی تطوری بر بنیانی میان‌رشته‌ای استوار است که از اقتصاد، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، فلسفه، علوم‌سیاسی، تاریخ و مطالعات فرهنگی الهام می‌گیرد. این نظریه با اتکا به سه نظریه «سیستم‌های اجتماعی»[1] «پساساختارگرایی»[2] و «اقتصاد نهادی و توسعه»[3] چارچوبی مفهومی و نوآورانه برای تحلیل حکمرانی عرضه می‌کند. این نظریه بر تطور حکمرانی در بستر شبکه‌ای پویا از کنش‌گران، گفتمان‌ها و نهادها تأکید دارد که به طور متقابل بر یکدیگر اثر می‌گذارند و خود نیز محصول فرایند حکمرانی‌اند (Van Assche et al., 2013: 5-6). در این چارچوب بازطراحی و فهم روابط اقتصادی و سیاسی یک جامعه، به سادگی و بدون توجه به وابستگی‌های تاریخی و نهادی ممکن نیست (Verdery, 2003). از این منظر، درک تنوع اشکال حکمرانی از خلال مطالعه تاریخچه و روندهای تطوری آن ضروری است.

کاربست واژه‌ی «تطوری» در عنوان این نظریه نیز تصادفی نیست و به ریشه‌های زیست‌شناختی آن اشاره دارد. نظریه حکمرانی تطوری با الهام از مفاهیمی چون «خودنوگری»[4] و «بستار عملیاتی»[5] در زیست‌شناسی، حکمرانی را سیستمی با قابلیت بازتولید خود می‌داند. مفهوم «خودنوگری» نخستین بار توسط دو زیست‌شناس شیلیایی، هومبرتو ماتورانا و فرانسیسکو وارلا مطرح شد. آن‌ها استدلال کردند که در یک سیستم زیستی مانند سلول، همه عناصر محصول تطور آن سیستم‌اند و سیستم‌ها توانایی بازتولید خود را دارند. با این حال، این فرایند در چارچوبی بسته و مبتنی بر «بستار عملیاتی» رخ می‌دهد؛ به این معنا که اگرچه محیط می‌تواند با

1 Social systems theory
2 Post-structuralism
3 Institutional and development economics
4 Autopoiesis
5 Operational closure

تولید ورودی بر سیستم تأثیر گذارد، اما نحوه تفسیر و پردازش این ورودی‌ها توسط خودِ سیستم تعریف می‌شود (Maturana & Varela, 1987). به تبع این نگرش، نظریه حکمرانی تطوری، حکمرانی را نیز یک سیستم تطوری می‌داند که در آن همه عناصر- قواعد (نهادها)، نقش‌ها (کنش‌گران) و سازمان‌هایی که این نقش‌ها را نمایندگی می‌کنند- در تعامل مستمر با یکدیگر و با محیط‌شان تطور می‌یابند.

در ادامه، با نگاهی به بنیان‌های نظری حکمرانی تطوری، تصویری روشن‌تر از ابعاد چندگانه آن ارائه خواهد شد.

بنیان‌های نظری حکمرانی تطوری

نظریه سیستم‌های اجتماعی

نیکلاس لومان، بنیان‌گذار نظریه سیستم‌های اجتماعی با الهام از زیست‌شناسی، دو مفهوم خودنوگری و بستار عملیاتی را وارد جامعه‌شناسی نمود و طی سه دهه نظریه‌ای جامع درباره جامعه ارائه نمود که می‌توان آن را مهم‌ترین پایه نظریه حکمرانی تطوری دانست (Luhmann, 1989). لومان، به جای افراد و کنش‌ها، «ارتباطات»[1] را به عنوان عنصر بنیادین سیستم‌های اجتماعی معرفی کرد. به باور او، سیستم‌های اجتماعی «خودارجاع»[2] هستند؛ یعنی درون خود تصویری از خویش و جهان بیرون ساخته و عناصر خود را با تکیه بر ارتباطات پیشین سیستم بازتولید می‌کنند (Luhmann, 1995:xx-xxi).

لومان بر این باور است که هر سیستم اجتماعی با محیط پیرامون خود در ارتباط است و از سوی آن ورودی دریافت می‌کند، اما این ورودی‌ها بر اساس چارچوب‌ها و قواعد داخلی سیستم درک و تفسیر می‌گردد. لذا سیستم‌های اجتماعی از نظر شناختی باز هستند و می‌توانند از محیط یاد بگیرند، اما از نظر عملی تابع منطق خودنوگری و بستار عملیاتی‌اند؛ بدین معنا که یادگیری و بازتفسیر تنها در چارچوب ساختارها و قواعد درونی هر سیستم انجام می‌شود و همه چیز فرآیندی مستمر از تفسیر و بازتفسیر است (Van Assche et al., 2013: 11). به‌علاوه در این نگاه، بخش‌هایی همچون سیاست، اقتصاد، حقوق- که لومان آن‌ها را نظام‌های کارکردی

1 Communications
2 Self-referential

می‌نامد- ضمن تعیین مرز خود با سایر بخش‌ها به بازتولید سیستم‌های اجتماعی کمک می‌کنند. لومان تاکید دارد که هر یک از این نظام‌های کارکردی مستقل بوده و هیچ‌یک، از جمله سیاست، به تنهایی قادر به هدایت و کنترل دیگر بخش‌ها نیست. این به معنای رنگ باختن شیوه کنترل و فرماندهی از بالا به پایین و در مقابل، چندمرکزی[1]دیدن جامعه در مواجهه با نظام‌های حکمرانی مدرن است (Beunen et al., 2015:315).

این نظریه همچنین، به افراد به دو شکل می‌نگرد: نخست، به عنوان دارندگان نقش‌های اجتماعی درون سیستم‌های اجتماعی یعنی جایی‌که فرد x در نقش y شناخته می‌شود و دوم، به عنوان سیستم‌های روانی (ذهنی)[2]مستقل که توانایی پردازش معنا دارند و بخشی از محیط سیستم‌های اجتماعی به شمار می‌آیند. در این نگاه، افراد و سیستم‌های اجتماعی در رابطه‌ای از «تطور مشترک»[3]قرار دارند؛ یعنی هر یک همزمان محیط ترجیحی و شرط بقای دیگری و هر دو دائما در حال جهت‌دهی به یکدیگر هستند (Luhmann, 1995:xlvii).

پساساختارگرایی

پساساختارگرایی در علوم اجتماعی تعابیر گوناگونی دارد، اما در چارچوب نظریه حکمرانی تطوری می‌توان آن را نوعی معرفت‌شناسی برساخت‌گرایانه[4]دانست؛ رویکردی که حکمرانی را نه صرفا بازتاب‌دهنده یک واقعیت بیرونی، بلکه عرصه‌ای می‌داند که در آن واقعیت اجتماعی از طریق گفتمان‌ها برساخت می‌شود. از این منظر، حکمرانی همواره محل تلاقی «جهان‌های گفتمانی» است که هر یک واقعیت را به شیوه‌ای خاص تفسیر و بازنمایی می‌کنند (Van Assche et al., 2013: 11). در میان متفکران پساساختارگرا، آثار میشل فوکو و بویژه مفهوم «گفتمان» نقش بنیادی در شکل‌گیری نظریه حکمرانی تطوری دارد. فوکو گفتمان را مجموعه‌ای ساختارمند از مفاهیم می‌داند که بخشی از واقعیت را قابل مشاهده و فهم می‌سازد، اما همزمان بخش‌های دیگر آن را پنهان می‌کند (Foucault, 1972). در این دیدگاه، واقعیت هرگز به طور کامل قابل شناخت نیست؛ زیرا هر مشاهده، استدلال یا کنش انسانی درون

1 Polycentric
2 Psychic systems
3 Co-evolution
4 Constructivist epistemology

چارچوب‌های گفتمانی خاصی شکل می‌گیرد.

در نظریه حکمرانی تطوری، گفتمان‌ها نقش محوری در شکل‌دهی و تحول حکمرانی دارند. آن‌ها با تولید مفاهیم، ابژه‌ها، سوژه‌ها و روایت‌ها به جهان اجتماعی و سیاسی معنا می‌بخشند و در عین حال، به‌طور مستمر در درون خود بازتولید می‌شوند. از این منظر، ویژگی خودارجاعی گفتمان را – همچون سیستم‌های اجتماعی در باور لومان– می‌توان در پرتو مفاهیم خودنوگری و بستار عملیاتی توضیح داد. با این حال، این به معنای قطع ارتباط کامل گفتمان‌ها با محیط نیست؛ بلکه آن‌ها درنتیجه‌ی تعامل با تحولات بیرونی و از طریق ترجمه و بازتفسیر آن‌ها دچار دگرگونی می‌شوند. بدین‌سان، در نظریه حکمرانی تطوری، تغییر گفتمان‌ها نه به صورت تحمیل‌شده از بیرون و یا بصورت کاملا خودانگیخته، بلکه در نتیجه‌ی «بازتفسیر» درونی محرک‌های محیطی رخ می‌دهد (Van Assche et al., 2013: 12).

در نگاه نظریه‌پردازان حکمرانی تطوری، نظریه سیستم‌های اجتماعی و پساساختارگرایی را می‌توان در قالب یک رویکرد تطوری به حکمرانی درهم آمیخت، زیرا هر دو جهان اجتماعی را برساخته تفسیرها و رقابت و تطور میان آن‌ها می‌دانند (Beunen et al., 2015: 9). این جهان‌های نظری اگرچه فضایی برای عاملیت افراد و گروه‌ها را فراهم می‌کنند، با این حال، هیچ یک از این کنش‌گران قادر به رهایی از قدرت و خودمختاریِ ارتباطات و گفتمان‌ها نیستند (Van Assche et al., 2011b:14). از این‌رو، هر بیان و ارتباط در حکمرانی درگیر مکانیسم‌های گفتمانی، استعاره‌ها و مناسبات قدرت است؛ امری که اگرچه امکان رسیدن به شفافیت کامل را ناممکن می‌سازد اما زمینه تطور مداوم حکمرانی را فراهم می‌آورد.

اقتصاد نهادی و توسعه

نظریه حکمرانی تطوری، ضمن نقد نهادگرایی سنتی (از جمله انتخاب عقلانی و نهادگرایی تاریخی) و تاکید بر ثبات نهادی، بر تطور مشترک نهادها، کنش‌گران و روابط قدرت در طول زمان تاکید دارد (Vitale et al., 2025: 5). نظریه‌پردازان حکمرانی تطوری، ضمن توجه به تفاوت دیدگاه اقتصاددانانی چون نورث، گریف، سیبرایت، عجم‌اوغلو و اُستروم، برخی تحولات نظری دو دهه اخیر در حوزه اقتصاد نهادی و توسعه را از چند جهت برای حکمرانی تطوری سودمند یافته‌اند. چراکه این اقتصاددانان با مشاهداتی در مقیاس خرد و مطالعات تاریخی

پیرامون بازارهای اولیه نشان دادند که ساختارها و کنش‌گران در رابطه‌ای دیالکتیکی به یکدیگر شکل می‌دهند. آنها دریافتند که شکل‌دهی به کنش‌ها، هم از گفتمان و هم از کنش‌های پیشین نشأت می‌گیرد و هیچ منطق کنشی مانند رفتار عقلانی بازار نمی‌تواند مستقل از گفتمان تحلیل شود. آن‌ها همچنین نشان دادند که گفتمان‌های موجود در حوزه‌های غیراقتصادی و همچنین ساختارهای سازمانی آن حوزه‌ها مانند حقوق و سیاست بر کنش و گفتمان در حوزه اقتصادی اثرگذارند (Van Assche et al., 2013: 14).

به طور مشخص اندیشمندانی مانند نورث، گریفیث و سیبرایت از تطور مشترک قواعد (نهادها)، نقش‌ها و سازمان‌ها سخن می‌گویند. آنان نشان داده‌اند که نهادهای رسمی از دل نهادهای غیررسمی برمی‌خیزند و کارآمدی آن‌ها به پویایی نهادهای غیررسمی وابسته است. این رویکرد با تأکید بر اینکه ارزش‌ها و هزینه‌های مبادله برساخت‌های فرهنگی‌اند و نسبت میان هماهنگی‌های رسمی (مانند قوانین) و غیررسمی(مانند عرف) در هر جامعه‌ای متفاوت است، نشان می‌دهد که عقلانیت و واقعیت مفاهیمی یکدست و جهان‌شمول نیستند[1] (Van Assche et al., 2013: 13-14). این بینش‌ها، بدین ترتیب، امکان تلفیق این شاخه از اقتصاد با نظریه سیستم‌های اجتماعی و پساساختارگرایی را برای شکل‌دهی به نظریه حکمرانی تطوری فراهم کرده‌اند.

نظریه‌های سیستم‌های اجتماعی، پساساختارگرایی و اقتصاد نهادی و توسعه، بنا بر آنچه آمد، بستری برای فهم حکمرانی به مثابه فرایندی تطوری و پویا فراهم می‌کنند. این نظریه‌ها و مفاهیم منتج از آن‌ها اگرچه بنیانی برای تحلیل تطور حکمرانی فراهم می‌کنند، اما خودِ نظریه حکمرانی تطوری نیستند. این نظریه‌ها مبنایی فراهم می‌آورند تا حکمرانی به‌عنوان فرآیندی هدایت‌شده توسط کنش‌ها، ایده‌ها و بر پایه بازنمایی‌های در حال تحول از خود، محیط، گذشته و آینده درک شود.

---

۱ به‌عنوان مثال، در یک کشور اعتماد و تعهد شفاهی می‌تواند مبنای اصلی تعاملات اقتصادی و امری «عقلانی» باشد، در حالی که در کشور دیگر، مکانیسم‌های حقوقی و قراردادهای رسمی تعیین‌کننده‌اند و اتکا صرف به تعهد شفاهی «غیرعقلانی» تلقی می‌شود.

مفاهیم بنیادین حکمرانی تطوری

در این بخش «مفاهیم بنیادین» مدل حکمرانی تطوری معرفی خواهند شد. هر چند برای درک جامع‌تر و دقیق‌تر از ابعاد این مدل مراجعه به آثار اصلی وان اَش و همکارانش (2013, 2015) ضروری است، با این حال مرور گزیده‌ای از این مفاهیم می‌تواند چارچوبی اولیه برای درک چگونگی شکل‌گیری مسیرهای حکمرانی و تطور مشترک کنشگران، نهادها و گفتمان‌ها فراهم سازد.

پیکربندی کنش‌گران، نهادها و قدرت–دانش

در نظریه حکمرانی تطوری، حکمرانی به عنوان هماهنگی تصمیمات الزام‌آور جمعی برای یک جامعه تعریف شده‌است. این هماهنگی مستلزم وجود نهادها (سیاست‌ها، برنامه‌ها یا قوانین) است. با این وجود، نهادها باید در پیوند با سایر نهادها و نیز کنش‌گران درک شوند، چراکه تأثیرگذاری آن‌ها به جایگاه‌شان در شبکه‌ای از نهادها و کنش‌گران وابسته است (Beunen et al., 2015: 25). وان اَش و همکارانش (2014) برای توضیح این وابستگی در اقدامی نوآورانه، به تقسیم‌بندی رایج نهادها به «رسمی» و «غیررسمی»، نوع سومی از نهادها تحت عنوان «نهادهای راکد»[1] را اضافه کرده‌اند.

«نهادهای راکد» زمانی متولد می‌شوند که نهادهای رسمی (سیاست‌ها، برنامه‌ها یا قوانین) به نهادهای غیررسمی (همچون مناسبات قدرت درون جامعه، هویت‌ها، هنجارها، انتظارات جامعه و غیره) بی‌تفاوت باشند. در این نگاه، در حالی‌که «نهادهای رسمی» مسئول هماهنگی کنش‌ها در شرایط خاص هستند، «نهادهای غیررسمی» به‌مثابه بدیل و در سایه‌ی آن‌ها عمل می‌کنند (Van Assche et al., 2014: 654). به این معنا این دو دسته نهاد، پیوسته یکدیگر را تغییر داده و حدود کارکرد یکدیگر را تعیین می‌کنند. چنانچه نهادهای رسمی نسبت به نهادهای غیررسمی بی‌تفاوت باشند، کارکرد خود را از دست داده و به نهادهایی راکد تبدیل می‌شوند. در نگاه نظریه‌پردازان حکمرانی تطوری، نهادهای راکد محصول جوامعی با بوروکراسی‌های بسیط هستند که با انبوهی از قوانین، برنامه‌ها و سیاست‌های اجرا نشده، احتمال ظهور نهادهای

1 Dead institutions

راکد را افزایش می‌دهند . نهادهای راکد قادر به بازگرداندن دوران گذشته نیستند، اما با بازسازی پیوندهای از دست رفته میان کنش‌گران، اهداف و موضوعات قدیمی و دادن معنای تازه به آن‌ها، می‌توانند بار دیگر نقش آن‌ها را در عرصه حکمرانی برجسته سازند (Van Assche et al., 2013: 22). بنابراین، در ارزیابی ترتیبات حکمرانی، توجه به پیکربندی[1] و درهم‌تنیدگی نهادهای رسمی و غیررسمی کمک می‌کند تا فهم بهتری از مکانیسم‌هایی که منجر به موفقیت یا شکست در تحقق منافع عمومی می‌شود، شکل گیرد (Van Assche et al., 2013: 80).

پیکربندی دوم، یعنی پیکربندی کنش‌گر–نهاد، سطح تحلیلی گسترده‌تری نسبت به پیکربندی نهادهای رسمی و غیررسمی ارائه می‌دهد. به این معنا که شامل فرایندهای تودرتویی است که در آن نه تنها نهادهای رسمی و غیررسمی به یکدیگر شکل می‌دهند، بلکه رابطه‌ای مشابه میان نهادها و کنش‌گران نیز برقرار است. در فرایند حکمرانی، کنش‌گران بر اساس شیوه‌ی تعامل با نهادها و نیز شیوه‌ی هماهنگ‌سازی آن‌ها، دچار تحول می‌شوند. به بیان دیگر، تغییر در نهادها نتیجه‌ی مواجهه‌ی مداوم کنش‌گران با یکدیگر و با استراتژی‌ها و ایده‌های متفاوت است. این کنش‌گرانِ بازتعریف‌شده، نهادها را به‌گونه‌ای تازه مدیریت و در خلق نهادهای جدید نیز متفاوت عمل می‌کنند. این امر تغییراتی را در پیکربندی نهادی ایجاد کرده و کنش‌گران را به سمت مرحله‌ای تازه از بازآفرینی سوق می‌دهد (Van Assche et al., 2013: 80).

پیکربندی سوم، یعنی پیکربندی قدرت–دانش بر این امر تاکید دارد که اساساً نحوه‌ی درک امور را نمی‌توان از نحوه کنترل موقعیت‌ها جدا کرد؛ چراکه اعمال قدرت، مستلزم و مولد دانش است (Foucault, 1979). از این منظر، حکمرانی عرصه‌ای از رقابت، تعامل و سازش میان کنش‌گران و بینش‌های آنان از جهان است. این فرایند را می‌توان به‌مثابه تحولی پیوسته در پیکربندی قدرت–دانش تحلیل کرد: بینش‌های جدید می‌توانند موقعیت‌های تازه‌ای در بازی حکمرانی ایجاد کنند، و خودِ بازی نیز می‌تواند به شکل‌گیری بینش‌های نو منجر شود. در این مسیر ممکن است کنش‌گران از یکدیگر بیاموزند، به ایده‌های پیشین وابسته باشند، یا

1 Configuration

حتی در راستای اهداف استراتژیک خود، شرایط را دوقطبی و متشنج سازند. با این حال، قواعد نهادی تا حدی مسیر یادگیری آن‌ها را شکل می‌دهد؛ به این معنا که هر پیکربندی نهادی خاص می‌تواند، یادگیری یا تغییر دیدگاه را برای کنش‌گران جذاب یا ضروری سازد (Van Assche et al., 2013: 10-11).

علاوه بر این، پیکربندی کنش‌گر-نهاد و پیکربندی قدرت-دانش دارای تطور مشترک هستند که از آن با عنوان «فراپیکربندی»[1] یاد می‌شود. این فراپیکربندی همان الگوی کلانی است که نشان‌دهنده خودنوگری و شیوه بازتولید منحصر به فرد حکمرانی در یک جامعه است (Van Assche et al., 2013: 80).

وابستگی‌ها و ایجاد مسیر

چنانکه اشاره شد «بستر» نقش مهمی در نظریه حکمرانی تطوری دارد، چراکه هیچ نظام حکمرانی در خلأ شکل نمی‌گیرد و محصول انباشتی از تصمیم‌ها، نهادها و معانی گذشته است. از این منظر، عناصر و ساختارهای موجود، پیش‌شرط‌هایی برای بازتولید آینده حکمرانی فراهم می‌کنند و نشان می‌دهند نمی‌توان به‌سادگی یک شکل حکمرانی را به شکل دیگری تبدیل کرد. این به معنای آن است که همانند تطور گونه‌ها در زیست‌شناسی، ساختارهای موجود که در طول زمان شکل گرفته‌اند، تنها دامنه مشخصی از تغییر را ممکن می‌سازند (Beunen et al., 2015: 28). در این تعبیر، تغییر نهادی الزاماً به معنای «بقای اصلح»[2] نیست، بلکه فرایندی مداوم از سازگاری و بازپیکربندی است که تحت فشارهای درون و بیرون نظام حکمرانی و در بسترهای مختلف آن شکل می‌گیرد (Vitale et al., 2025:4).

در نظریه حکمرانی تطوری، سه نوع وابستگی مسیر تحولات حکمرانی را شکل می‌دهند: «وابستگی به مسیر»[3]، «وابستگی‌های متقابل»[4] و «وابستگی به اهداف»[5]. مفهوم «وابستگی به مسیر» نشان می‌دهد چگونه میراث گذشته، پیکربندی‌های آینده حکمرانی را شکل می‌دهد. «وابستگی

1 Meta-configuration
2 Survival of the fittest
3 Path dependencies
4 Interdependencies
5 Goal dependencies

متقابل» هم در روابط درونی میان کنشگران و نهادها و هم در تعامل با محیط بیرونی شکل می‌گیرد. در واقع، همان‌طور که تطور مشترک در زیست‌شناسی میان گونه‌ها و محیط رخ می‌دهد، در حکمرانی نیز روابط میان کنش‌گران، نهادها، گفتمان‌ها، واقعیت‌های عینی و نظام‌های کارکردی مانند سیاست و اقتصاد در قالب وابستگی متقابل قابل درک‌اند (Van Assche et al., 2013:30).

مفهوم «وابستگی به هدف» نیز به چشم‌اندازهای مشترک از آینده -در قالب بازتاب روایت‌ها، ایدئولوژی‌ها و گفتمان‌ها در سیاست‌ها و قوانین- و نیز تطور مشترک کنش‌گران و نهادها در فرایند تصمیم‌سازی‌های روزمره شکل می‌دهند. هرچه این چشم‌اندازها در سطح گسترده‌تری مورد اجماع قرارگیرند، اثرگذاری آن‌ها بر پیکربندی قدرت-دانش و کنش‌گران و نهادها بیشتر خواهد بود. در حکمرانی تطوری، وابستگی به هدف با تبعیت صرف از برنامه‌ها یا اجرای سیاست‌ها متفاوت است. تجربه‌های واقعی نشان می‌دهند که برنامه‌ها و سیاست‌ها هرچند اثرگذارند، اما به ندرت به‌طور کامل اجرا می‌شوند و حتی در صورت اجرا نیز به ندرت آینده طراحی‌شده را دقیقاً محقق می‌سازند. این امر ناشی از تعامل انواع مختلف وابستگی‌ها، اثرات غیرمنتظره‌ی تصمیم‌ها و نیز گفتمان‌های مربوط به هویت کنش‌گران، سرزمین و غیره است که پیامدهای عینی و موثری بر اجرای موفق برنامه‌ها دارد (Beunen et al., 2015: 28-30).

ابژه‌ها و سوژه‌های حکمرانی

در نگاه نظریه‌پردازان حکمرانی تطوری، مکانیسم‌های گفتمانی نقش مهمی در درک موقعیت‌های حکمرانی دارند. آن‌ها برخی از این مکانیسم‌ها را شناسایی کرده‌اند: نخست، حکمرانی با سوژه‌ها و ابژه‌ها سر و کار دارد. در این‌جا سوژه‌ها اشاره به کنش‌گران حاضر در حکمرانی دارد؛ در حالی که ابژه‌ها اشاره به مفاهیمی دارد که در عرصه حکمرانی خلق می‌شوند[1] (Van Assche et al., 2011a: 12). از این منظر حکمرانی قابل تقلیل به مجموعه‌ای

---

۱ نمونه آشکار این مکانیسم حکمرانی را می‌توان در خصوص برنامه توسعه شهری دولت هلند در منطقه Bollenstreek (مرکز پرورش گل لاله) دید. در دهه ۱۹۹۰ بدنبال افزایش تراکم جمعیت شهری در استان هلند جنوبی، دولت تصمیم گرفت تا با تغییر کاربری و الحاق بخش‌هایی ازمزارع گل لاله به مناطق شهری، از میزان تراکم جمعیت شهرنشین در این ←

از تصمیمات و نهادها نیست، بلکه فرایندی گفتمانی است که در آن کنش‌گران و مفاهیم اجتماعی پیوسته در حال دگرگونی هستند و بر موقعیت‌های حکمرانی تأثیرات قابل توجهی دارند (Van Assche et al., 2013: 82).

دوم، برای درک تحول گفتمانی در حکمرانی، مفاهیم ویژه‌ای مانند استعاره‌ها[1] و مفاهیم باز[2] نقشی مهم دارند. در حکمرانی همواره استدلال‌های تازه، داستان‌های جدید، نقدها، تمایزگذاری‌ها و اقناع دیگر کنش‌گران اهمیت ویژه‌ای دارند. استعاره‌ها می‌توانند با ساده‌سازی مفاهیم، زاویه‌ای متفاوت به مسائل ارائه دهند، روایت‌ها را بازسازمان‌دهی کنند و مرزهای ابژه‌ها و سوژه‌ها را تغییر دهند. مفاهیم باز، مرز معنایی دقیق و ثابتی ندارند، لذا قابل تفسیر از دیدگاه‌های مختلف هستند. دقیق نبودن مرز معنایی این مفاهیم، باعث ایجاد حدی از ابهام در تعریف آن‌ها می‌شود؛ این ابهام می‌تواند فضایی برای تسهیل مذاکره میان کنش‌گران مختلف عرصه حکمرانی و امکان رسیدن به یک درک مشترک واقعی یا صوری از حکمرانی را فراهم کند، با این حال ممکن است حکمرانی را با ایجاد قطبی‌سازی شدید و سیاسی‌کردن مسائل از مسیر خارج کند[3] (Van Assche et al., 2013: 83).

نکته حائز اهمیت، در این‌جا، این است که اگرچه نظریه‌ی حکمرانی تطوری تلاشی برای مداخله‌ی رویکردهای تفسیری، در مواجهه با مسائل حکمرانی و فراتر رفتن از محدودیت‌های نظری رویکردهای پیشین است، اما در این نظریه همه چیز به ذهنیت و معنا تقلیل نمی‌یابد. به

استان بکاهد. با این حال، این مسئله تبدیل به مناقشه‌ای بین دولت و جامعه (کشاورزان، فعالان محیط‌زیستی و میراث فرهنگی) شد. این کنش‌گران (سوژه‌ها) با نمادسازی از گل لاله و تاکید بر میراث تاریخی، هویتی، گردشگری و طبیعی آن (ابژه) مانع از اجرای سیاست توسعه شهری در این منطقه شدند (Duineveld & Van Assche, 2011).

1 Metaphors

2 Open concepts

۳ به عنوان مثال در نظریه حکمرانی تطوری، «پایداری» (Sustainability) یک مفهوم باز محسوب می‌شود که هر یک از کنش‌گران در بخش‌های مختلف نظام حکمرانی از زاویه نگاه و منافع خود معنای آن را اعاده کنند. مثلا پایداری منابع آب از نظر فعالان محیط‌زیست به معنای کاهش برداشت و تخصیص حق‌آبه به محیط‌زیست است، در حالی‌که برای کشاورزان به معنای حفظ منابع آب جهت تداوم تولید، تأمین معیشت و امنیت غذایی تلقی می‌شود. با وجود این تفاوت‌های تفسیری، همه کنش‌گران بر «اهمیت دستیابی به پایداری» توافق دارند؛ توافقی حداقلی یا اجماعی صوری که فضای گفت‌وگو و امکان پیشبرد سیاست را فراهم می‌سازد. این اجماع صوری، در گذر زمان و از خلال تعاملات مکرر کنش‌گران، نهادها و گفتمان‌های آنان، می‌تواند به یک درک مشترک واقعی از مسئله منجر شود.

دیگر بیان، هر چند از منظر حکمرانی تطوری، معنا و گفتمان در تحولات حکمرانی اهمیت دارند، اما این معانی همیشه در بستر ترتیبات نهادی، تاریخی و مادی شکل می‌گیرند و توسط آن‌ها جهت‌دهی می‌شوند.

نتیجه‌گیری

اهمیت حکمرانی و قابلیت‌های آن برای اقدام جمعی و فراگیر در مسیر توسعه، به ویژه در نیم‌قرن اخیر به یکی از محوری‌ترین موضوعات علوم سیاسی بدل شده است. این امر، موجب ظهور طیف گسترده‌ای از رویکردها و نظریه‌ها در حوزه حکمرانی و پاسخ به مسائل سیاستی جوامع گردیده است. در این بین، در حالیکه «رویکرد هنجاری» بر تجویز نسخه‌های سیاستی کلی و جهانی برای اصلاح نهادهای حکمرانی تأکید دارد، رویکردهای بدیل، کارآمدی و تحول نظام‌های حکمرانی را تابع عواملی می‌دانند که فراتر از تقلید نهادی از سایر جوامع است. در واقع مسائل حکمرانی به اندازه‌ی کشورهایی که وجود دارند و مردمانی که تحت تأثیر آن هستند، درهم‌تنیده، زمینه‌مند و متنوع‌اند.

از این منظر، «رویکرد اقتصادسیاسی» ضمن نقد نگاه غیرواقع‌بینانه و ساده‌انگارانه‌ی رویکرد هنجاری، بر نقش مولفه‌هایی همچون آرایش‌های سیاسی، منافع ائتلاف مسلط و میزان دسترسی گروه‌های اجتماعی به منابع و قدرت تاکید می‌کند و تحول حکمرانی را محصول بسترهای تاریخی و اقتصادسیاسی هر جامعه می‌داند. این رویکرد اگرچه توانست مواجهه با مسائل و تحولات نظام‌های حکمرانی را فراتر از نگاه‌های فرمالیستی و غیرزمینه‌مند ببرد، اما ناکامی بسیاری از نظام‌های حکمرانی در پاسخ‌گویی به مسائل نوظهور، ضرورت گذار به «رویکرد تفسیری» به منظور واکاوی لایه‌های عمیق‌ترِ معناییِ حکمرانی در هر جامعه را برجسته کرد. بدین ترتیب، در دو دهه اخیر، نظریه حکمرانی تطوری با بهره‌گیری از رویکرد تفسیری تلاش کرده است نگاهی کل‌نگر، پویا، غیرخطی و متفاوت از ادبیات نظری رایج در حکمرانی ارائه دهد. این نظریه با در نظر گرفتن ابعاد عینی و ذهنی حکمرانی یعنی نقش کنش‌گران، نهادها، گفتمان‌ها، روایت‌ها، روابط قدرت و نیز بازپیکربندی و تعامل متقابل آن‌ها، بر تطور مستمر نظام‌های حکمرانی تاکید دارد.

نظریه حکمرانی تطوری با پیوند گفتمان‌ها به تحولات مادی و نیز پررنگ‌کردن اهمیت

مسیرهای تاریخی و تغییرات غیرخطی در حکمرانی، چارچوبی متفاوت و جامع‌تر برای درک تحولات درهم‌تنیده و بلندمدت حکمرانی ارائه می‌دهد. بر این اساس، تحول حکمرانی صرفاً با تغییر در استراتژی کنش‌گران یا ترتیبات نهادی رخ نمی‌دهد، بلکه تحقق این امر مستلزم تطور مشترک نهادها، کنش‌گران، گفتمان‌ها و روابط قدرت است که در فرایندی پویا و غیرخطی رخ می‌دهد. در این چارچوب، تحول صرفاً به تغییر در استراتژی کنش‌گران یا ساختارهای نهادی اشاره ندارد، بلکه شامل تطور مشترک نهادها، کنش‌گران، گفتمان‌ها، روایت‌ها و روابط قدرت نیز می‌شود که بسته به شرایط خاص رخ می‌دهند. این نگاهی است که وجه تمایز نظریه تطوری را از سایر نظریات غالب در حکمرانی قلمداد می‌شود.

نظریه حکمرانی تطوری به دلیل توان بالای تحلیلی خود در بررسی فرایندهای درهم‌تنیده و چندبُعدی حکمرانی، در سال‌های اخیر به سرعت جایگاه خود را در ادبیات جهانی این حوزه تثبیت کرده و افق های جدیدی را پیش روی پژوهشگران قرار داده است. این نظریه می‌تواند منظرگاه پژوهشگران داخلی در مطالعه نظم‌های نهادی، درک فرایندهای تاریخی و گفتمانی شکل‌دهنده به حکمرانی و نیز کمک به ارائه پاسخ‌های سیاستی موثرتر در مواجهه با مسائل نوظهور را به طور کلی متحول کند.

تحولی که ضرورت ارتباط با سیاست‌گذاران را، هم، برای آموختن و آموزاندن آشکارتر خواهد ساخت؛ خصوصا اگر روشن شود اینان، اغلب، حکمرانی را بیشتر همان می‌شمارند که در لغت‌نامه‌ها آمده و کم‌تر به این امر واقفند که گذر از حکومت به حکمرانی چرخشی پارادایمی در شیوه نگرش به سیاست‌های عمومی و تحلیل آن را ایجاب می‌کند. به وضع واقع کشور در فقره اخیر طبعا، به دلیل تبعات آن در آینده میهن، باید بسیار نظر داشت و آن را موضوع بررسی‌های جدی قرار داد.

References

Andrews, M. (2008), *The Good Governance Agenda: Beyond Indicators Without Theory*. Oxford Development Studies, 36 (4): 379–407.

Bacchi, C. (2009), *Analysing Policy*. Pearson Higher Education AU.

Beunen, R., Van Assche, K., & Duineveld, M. (2015), *Evolutionary Governance Theory*. Cham: Springer International Publishing, 10, 978-3.

Bojic, D., Clark, M., & Urban, K. (2022), *Focus on Governance for More Effective Policy and Technical Support*, Governance and Policy Support–Framework Paper. Food & Agriculture Organization of the Unites Nations (FAO).

Boone, C. (2003), *Political Topographies of the African State: Territorial Authority and Institutional Choice*. Cambridge University Press.

Boutros-Ghali, B. (1994), *An Agenda for Development: Report of the Secretary-General*. Official Document of the 48th session of the General Assembly under agenda item, 91.

Chang, H. J. (2007), *Understanding the Relationship Between Institutions and Economic Development–Some Key Theoretical Issues*. Institutional change and economic development, 17-34.

De Vries, J., & Aalvanger, A. (2014). *Negotiating Differences: The Role of Social Identity in the Emergence of Institutions for Local Governance*. In R. Beunen, M. van Assche, & M. Duineveld (Eds.), Evolutionary governance theory: Theory and applications (pp. 291–304). Springer International Publishing.

Duineveld, M., & Van Assche, K. (2011), *The Power Of Tulips: Constructing Nature And Heritage In A Contested Landscape*. Journal of Environmental Policy & Planning, 13(2), 79-98.

Foucault, M. (1972), *The Archaeology of Knowledge & The Discourse on Language*. New York: Pantheon Books.

Foucault, M. (1979), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Frey, K. (2008), *Development, Good Governance, and Local Democracy*. Brazilian Political Science Review, 2(2), 39-73.

Fukuyama, F. (2016), *Governance: What Do We Know, and How Do We Know It?*, Annual Review of Political Science, 19(1), 89-105.

Goldsmith, A. A. (2005), *How Good Must Governance Be?* In Conference on 'The Quality of Government: What It Is, How to Get It, Why It Matters', Paper for Conference at Quality of Government Institute, Göteborg University, Sweden.

Grindle, M. S. (2004), *Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries*. Governance, 17(4), 525-548.

Hassenteufel, P. (2024), *Sociologie politique de l'action publique*. Paris, Armand Colin.

Jessop, B. (1997), *The Governance of Complexity and The Complexity of Governance: Preliminary Remarks on Some Problems and Limits of*

Economic Guidance, In Beyond market and hierarchy (pp. 95-128). Edward Elgar Publishing.

Jessop, B. (1999), *The Dynamics of Partnership and Governance Failure*. The new politics of local governance in Britain, 11-32.

Kaufmann, D., Kraay, A., & Zoido-Lobatón, P. (1999), *Aggregating governance indicators (Vol. 2195)*. world Bank publications.

Keping, Y. (2018), *Governance and Good Governance: A New Framework for Political Analysis*. Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences, 11(1), 1-8.

Khagram, S., Riker, J. V., & Sikkink, K. (2002), *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*. University of Minnesota Press.

Khan, M. (2010), *Political Settlements and the Governance of Growth-Enhancing Institutions*. London: SOAS.

Khan, M. H. (2013), *Technology Policies and Learning with Imperfect Governance*. In The Industrial Policy Revolution I: The Role of Government Beyond Ideology (pp. 79-115). London: Palgrave Macmillan UK.

Khan, M. H. (2018), *Political Settlements and the Analysis of Institutions*. African affairs, 117(469), 636-655.

Levy-Faur, D. (2012), *From 'Big Government' to 'Big Governance'*, In D. Levy-Faur, ed. The Oxford Handbook of Governance. Oxford, UK, Oxford University Press.

Luhmann, N. (1989), *Ecological Communication*. Chicago: University of Chicago Press.

Luhmann, N. (1995), *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.

Mardiasmo, D., & Barnes, P. (2009), *Impeding Good Governance Implementation in Indonesian Regional Government: The Effect of a Bureaucratic Generation Gap*. In 13th International Research Society for Public Management Conference (pp. 1-20).

Maturana, H. R., & Varela, F. J. (1987), *The Tree of Knowledge. The Biological Roots of Human Understanding*. Boston: Shambhala Publications.

North, D. C., Wallis, J., Webb, S. & Weingast, B.R. (2007), *Limited Access Orders in the Developing World: A New Approach to the Problems of Development* (Vol. 4359). World Bank Publications.

Parida, D. (2022), Fantasy Visions, Informal Urbanization, And Local Conflict: An Evolutionary Perspective on Smart City Governance in India. GeoJournal, 87(6), 4707-4718.

Putnam, L. L., & Banghart, S. (2017), *Interpretive Approaches*. The international encyclopedia of organizational communication, 117, 1-17.

Sundaram, J. K., & Chowdhury, A. (Eds.). (2012), *Is Good Governance Good for Development?* A&C Black.

Tsai, K. S. (2021), *Evolutionary Governance in China, Evolutionary Governance in China: State-Society Relations Under Authoritarianism*.

Harvard University Asia Center.

Van Assche, K., Beunen, R., & Duineveld, M. (2013). Evolutionary governance theory: An introduction. Springer Science & Business Media.

Van Assche, K., Beunen, R., & Duineveld, M. (2014), *Formal/Informal Dialectics and the Self-Transformation of Spatial Planning Systems: An Exploration*. Administration & Society, 46(6), 654-683.

Van Assche, K., Beunen, R., Jacobs, J., & Teampau, P. (2011a), *Crossing Trails in the Marshes: Rigidity and Flexibility in the Governance of the Danube Delta*. Journal of environmental planning and management, 54(8), 997-1018.

Van Assche, K., Duineveld, M., Beunen, R., & Teampau, P. (2011b), *Delineating Locals: Transformations of Knowledge/Power and the Governance of the Danube Delta*. Journal of Environmental Policy & Planning, 13(1), 1-21.

Venice Commission (2011), *Stocktaking on the Notion of Good Governance and Good Administration*. Study No. 470/2008. Strasbourg.

Verdery, K. (2003), *The Vanishing Hectare: Property and Value in Postsocialist Transylvania*. Ithaca: Cornell University Press.

Vitale, C., Crabbé, A., Meijerink, S., Fletcher, C., Nijamdeen, M., & Wiering, M. (2025), *Understanding Flood Governance in the Dutch-Flemish Scheldt Estuary: An Evolutionary Governance Perspective*. Ocean and Society, 2, 1-26.

Weiss, T. G. (2000). Governance, good governance, and global governance: Conceptual and actual challenges. Third World Quarterly, 21(5), 795–814.

World Bank (1992), *Governance and Development (English)*. Washington, DC: The World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/604951468739447676.

World Bank (1994), *Governance. The World Bank's Experience (English)*. Development in practice Washington, D.C.: The World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/711471468765285964.

World Bank (2017), *World Development Report: Governance and the Law*. Washington, DC.